

## ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**Постановка проблеми.** Науково-дослідницька діяльність є важливою складовою діяльності закладів вищої освіти, де не тільки відбувається підготовка майбутніх фахівців за різними спеціальностями, але й досліджуються різні наукові напрями, встановлюються певні закономірності, здійснюється вивчення та прогнозування суспільних явищ.

Наукові дослідження є основою для аналізу всіх процесів, що відбуваються в навколишньому середовищі, це інструмент для всебічного пізнання діяльності людства.

Підготовка молодих вчених вимагає узагальнення основних підходів та методів досліджень і прогнозування подальшого розвитку. Починаючи науковці завжди зустрічаються з проблемами вірного визначення виду та об'єкту дослідження. Саме ця проблема залишається актуальною навіть в умовах науково-технічного прогресу.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питаннями теми наукових досліджень присвячені праці таких вчених: Р. Бруханський, В. Зацерковний, В. Голюк, В. Демидов, А. Конверський, О. Литвиненко, І. Луценко, І. Нагорна, І. Тішаєв та інші.

**Формулювання цілей статті.** Мета дослідження – систематизувати сутність та види наукових досліджень, особливості їх проведення в різних сферах діяльності.

**Виклад основного матеріалу.** Наукове дослідження являє собою особливий вид людської діяльності, спрямований на здобуття нових, більш глибоких знань, що служать практичним цілям для створення нових або вдосконалення старих [1].

За визначенням, наведеним рядом науковців, наукове дослідження – це вивчення конкретного об'єкта, явища або предмета з метою розкриття закономірностей його виникнення і розвитку, що є основою формування нових наукових знань [2, с. 136].

Наукові дослідження здійснюються з ціллю одержання наукового результату. Науковий результат – нове знання, здобуте в процесі фундаментальних або прикладних наукових досліджень та зафіксоване на носіях наукової інформації у формі наукового звіту, наукової праці, наукової доповіді, наукового повідомлення про науково-дослідну роботу,

монографічного дослідження, наукового відкриття тощо [2, с. 142].

Сутність проведення наукових досліджень є можливість відтворити та довести істинність одержаних результатів, показати їх об'єктивність та точність [3].

Наукові дослідження класифікуються на: фундаментальні; прикладні; пошукові; розробки [4, с. 4-5].

Фундаментальні наукові дослідження – це експериментальна або теоретична діяльність, спрямована на отримання нових знань про основні закономірності побудови, функціонування і розвитку людини, суспільства, природного довкілля.

Необхідність таких досліджень обумовлена потребами науки, економіки, суспільства чи галузі. Вони можуть закінчуватися рекомендаціями щодо постановки прикладних досліджень для визначення можливостей практичного використання отриманих наукових знань, науковими публікаціями тощо.

Прикладні наукові дослідження – це дослідження, спрямовані переважно на застосування нових знань для досягнення практичних цілей і розв'язання конкретних задач. Іншими словами, вони спрямовані на розв'язання проблем використання наукових знань, отриманих в результаті фундаментальних досліджень, в практичній діяльності людей.

Прикладні наукові дослідження – це наукова і науково-технічна діяльність, спрямована на одержання і використання знань для практичних цілей, пошук найбільш раціональних шляхів практичного використання результатів фундаментальних наукових досліджень в народному господарстві. Кінцевим їх наслідком є рекомендації щодо створення технічних нововведень (інновацій).

Пошуковими називають наукові дослідження, спрямовані на визначення перспективності роботи над темою, відшукування шляхів розв'язання наукових задач.

Пошукові дослідження направлені на відбір факторів, що впливають на об'єкт, пошук шляхів створення нових технологій та техніки на основі способів, запропонованих в результаті фундаментальних досліджень.



Розробкою називають дослідження, яке спрямоване на впровадження в практику результатів конкретних фундаментальних і прикладних досліджень.

Розробки – це цілеспрямований процес створення прикладних наукових досліджень в технічні додатки. Вони направлені на створення нової техніки, матеріалів, технологій тощо. До обсягу розробок включають проектно-конструкторські і технологічні роботи, роботи по створенню дослідних зразків (партії) виробів (продукції), а також проектні роботи для будівництва.

Науково-дослідна розробка порівняно з пошуковим дослідженням носить більш конкретний характер і направлена на створення нових технологій, дослідного обладнання, приладів, рекомендацій.

Науково-виробнича розробка передбачає доведення результатів науково-дослідної розробки до умов практичного використання та включає дослідну перевірку рекомендацій науково-дослідних розробок, їх узгодження з потребами конкретних організацій та підприємств.

За тривалістю наукові дослідження поділяють на довгострокові, що розробляються протягом кількох років, та короткострокові, що виконуються звичайно за рік.

Залежно від форм і методів дослідження розділяють: експериментальні; методичні; описові; експериментально-аналітичні; історико-біографічні; дослідження змішаного типу.

Залежно від джерела фінансування розрізняють наступні види наукових досліджень: ті, що виконуються за господарськими договорами і фінансуються замовниками (підприємствами і організаціями); ті, що фінансуються за кошти державного бюджету; ініціативні (нефінансовані).

У теорії пізнання виділяють два рівні наукового дослідження: емпіричні і теоретичні [4, с. 5].

Емпіричні дослідження – спостереження і дослідження конкретних явищ, узагальнення, класифікація та опис результатів дослідження, впровадження їх у практичну діяльність людей. Емпіричні дослідження використовуються для відповіді на емпіричні питання, які повинні бути точно визначені згідно з даними. Як правило, дослідник має певні теорії на тему, з якої ведеться дослідження. На основі цієї теорії пропонуються певні припущення або гіпотези. З цих гіпотез робляться прогнозування конкретних подій. Ці прогнозування можуть бути перевірені відповідними експериментами. Залежно від результатів експерименту, теорії, на яких гіпотези та прогнози були засновані, будуть підтверджуватися чи спростовуватися.

Теоретичні дослідження – висунення і розвиток наукових гіпотез і теорій, формулювання законів та виведення з них логічних наслідків, зіставлення різних гіпотез і теорій. В емпіричному дослідженні, як правило, використовують такі методи, як спостереження, опис, експеримент; у теоретичних до-

слідженнях, поряд з цими методами використовують методи абстрагування, ідеалізації, аксіоматизації, формалізації, моделювання й ін.

Крім того, на емпіричному і теоретичному рівнях використовують такі логічні методи, як аналіз-синтез, індукція-дедукція та ін. Відрізняються емпіричні і теоретичні дослідження також отриманими результатами. У першому випадку вони фіксуються у виді тверджень, правил, рекомендацій, у другому – це теоретичні знання: наукові концепції, закони і закономірності, відкриття і винаходи й ін. Емпіричне дослідження здійснюється практичними працівниками, зайнятими професійної діяльністю.

Отримані знання фіксуються у виді тверджень, правил, рекомендацій і ін. Наукове дослідження проводиться спеціально підготовленими до цього вченими. Отримані знання фіксують у вигляді наукових концепцій, закономірностей і законів, винаходів тощо.

Незважаючи на відмінність емпіричного і теоретичного знання, вони тісно між собою взаємозалежні: теоретичне дослідження будується на основі знань, фактів, виявлених у процесі вивчення реальної дійсності. Емпіричний рівень дозволяє вивчати реальну дійсність, виявляти нові факти і явища, і на основі їх будувати узагальнення, робити висновки, давати практичні рекомендації.

На теоретичному рівні висувуються загальні закономірності, що дозволяють пояснити взаємозв'язок раніше відкритих фактів і явищ, формулювати закони, на основі яких можливо пророчити розвиток майбутніх подій. Це лише загальна схема наукових досліджень, відкриття нових наукових законів. Перехід від емпіричного рівня до теоретичного означає якісний стрибок у знанні

Залежно від мети дослідження науково-дослідні проекти можуть бути згруповані за трьома типами: розвідувальні, описові та пояснювальні.

Дослідницькі дослідження часто проводяться в нових областях дослідження, де цілями дослідження є: (1) розкрити масштаби або масштаби конкретного явища, проблеми чи поведінки, (2) генерувати деякі початкові ідеї (або «здогадки») про це явище, або (3) перевірити доцільність проведення більш широкого дослідження щодо цього явища. Наприклад, якщо громадяни країни, як правило, незадоволені державною політикою щодо економічного спаду, дослідницькі дослідження можуть бути спрямовані на вимірювання ступеня незадоволеності громадян, розуміння того, як проявляється таке невдоволення, наприклад, частоти публічного протесту та передбачувані причини такого невдоволення, такі як неефективна державна політика у боротьбі з інфляцією, процентними ставками, безробіттям або підвищеними податками. Такі дослідження можуть включати вивчення публічно повідомлених даних, таких як оцінки економічних показників, таких як валовий внутрішній продукт (ВВП), безробіття та індекс споживчих цін, які архівуються сторонніми джерелами,

отримані шляхом інтерв'ю експертів, іменитих економістів або ключових державних службовців, та/або отримані в результаті вивчення історичних прикладів боротьби з подібними проблемами. Це дослідження може не призвести до дуже точного розуміння цільової проблеми, але може бути доцільним для визначення характеру та масштабів проблеми та служити корисним попередником для більш глибоких досліджень.

Описові дослідження спрямовані на проведення ретельних спостережень і докладного документування цікавих явищ. Ці спостереження повинні базуватися на науковому методі (тобто повинні бути повторюваними, точними тощо), а отже, більш достовірні, ніж випадкові спостереження не підготовленими людьми. Прикладами описових досліджень є підрахунок демографічної статистики Бюро перепису населення Сполучених Штатів або статистики зайнятості Бюро праці, які використовують ті ж або подібні інструменти для оцінки зайнятості за секторами або зростання населення за етнічною приналежністю протягом декількох опитувань зайнятості або переписів населення. Якщо в вимірювальні прилади вносяться будь-які зміни, оцінки надаються із зміненим інструментарієм та без них, щоб дозволити читачам зробити справедливе порівняння до та після щодо тенденцій чисельності населення чи зайнятості. Інші описові дослідження можуть включати хронічні етнографічні звіти про діяльність банд серед підліткової молоді в міському населенні, наполегливість або еволюцію релігійних, культурних чи етнічних практик у вибраних громадах, а також роль таких технологій, як Twitter та обмін миттєвими повідомленнями у поширенні демократичних рухів у країнах Близького Сходу.

Пояснювальні дослідження шукають пояснення спостережуваних явищ, проблем або поведінки. У той час як описові дослідження вивчають, що, де і коли явища, пояснювальні дослідження шукає відповіді на те, чому і як типи питань. Здійснюється спроба «з'єднати точки» в дослідженнях, шляхом виявлення причинно-наслідкових факторів і результатів цільового явища. Приклади включають розуміння причин злочинності підлітків або насильства в бандах з метою призначення стратегій подолання таких соціальних недуг. Більшість академічних або докторських досліджень належить до категорії пояснень, хоча деяка кількість дослідницьких та/або описових досліджень також може знадобитися під час початкових етапів академічних досліджень. Пошук пояснень спостережуваних подій вимагає сильних теоретичних та інтерпретаційних навичок, а також інтуїції, розуміння та особистого досвіду. Ті, хто може це зробити добре, також є найбільш цінними вченими у своїх дисциплін [5].

Об'єктом дослідження прийнято називати те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослід-

ника, тобто процес або явище, яке породжує проблемну ситуацію і обране для дослідження. Об'єкт відносно автономний і має чіткі межі. Вирізняють об'єкти природні, соціальні, ідеалізовані.

Класифікація об'єктів дослідження здійснюється за двома методами:

1) за наявністю і відсутністю ознак – полягає в тому, що більшість об'єктів поділяються на два класи. Один з них має певну властивість, а другий не має її. Наприклад, витрати поділяються на виробничі (далі нема поділу) та невиробничі (пов'язані з виробництвом і не пов'язані).

2) за видозміною ознак – полягає у тому, що члени поділу являють собою такі сукупності предметів, в кожній із яких загальна для всіх сукупностей ознака виявляється по особливому, з тими чи іншими варіаціями.

При класифікації об'єктів наукових досліджень виходять з того, що наука пояснює характер тих чи інших процесів діяльності, ґрунтується на певних методах їх дослідження. Використовуючи певний метод дослідження вчений отримує відповідь на те, з чого потрібно починати дослідження, яким чином групувати об'єкти і давати оцінку фактам [6, с. 11].

Наукове дослідження є складним і багатограним процесом, у якому поєднуються організаційні, технічні, економічні, правові і психологічні аспекти, зокрема кінцева мета, предметна сфера, інформаційне забезпечення, методичне забезпечення, програмне і технічне забезпечення, час реалізації задачі, витрати на реалізацію задачі тощо. У процесі наукового дослідження виділяють такі складові елементи: виникнення ідеї, формулювання теми; формування мети та завдань дослідження; висунення гіпотези, теоретичні дослідження; проведення експерименту, узагальнення наукових фактів і результатів; аналіз та оформлення наукових досліджень; впровадження та визначення ефективності наукових досліджень [6, с. 13].

Наукове дослідження доцільно поділяти на етапи: організаційний; дослідний; узагальнення, апробація, реалізація результатів дослідження. Організація наукового дослідження передбачає вивчення стану об'єкта дослідження, конкретизацію місця наукової теми у науковому дослідженні; визначення об'єкта дослідження.

Дослідний етап включає в себе: створення нової інформації; перетворення інформації на ПК; застосування теоретичних і емпіричних методів дослідження.

Етап узагальнення, апробації і реалізації результатів дослідження складається з: узагальнення результатів дослідження; апробації; реалізації результатів дослідження [6, с. 18].

**Висновки.** Отже, наукові дослідження мають велике значення у формуванні знань, умінь і навичок науково-дослідної діяльності людини. Розрізняють досить значну кількість видів наукових дослід-

джені. Але основними були і залишаються фундаментальні та прикладні наукові дослідження, які у сучасному світі розвиваються швидкими темпами, використовуючи новітні технології та технічні за-

соби. В процесі наукового дослідження здійснюється накопичення наукових фактів, які є сприяють розвитку задуму ученого та реалізації його наукової гіпотези.

#### Література

1. Конверський А. Є. Основи методології та організації наукових досліджень. Запоріжжя. ЗНТУ. 2010. URL: <https://studfile.net/preview/5083948/page:3/>.
2. Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень: навч. посібник. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
3. Голук В. Я., Луценко І. С., Нагорна І. І. Сучасні тенденції та специфіка науково-дослідної діяльності. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-32>.
4. Литвиненко О. Є. Основи наукових досліджень: конспект лекцій. Київ: НАУ, 2015. 66 с.
5. Bhattacherjee Anol Types of Scientific Research. URL: [https://digitalcommons.usf.edu/oa\\_textbooks/3](https://digitalcommons.usf.edu/oa_textbooks/3).
6. Бруханський Р. Ф. Методологія наукових досліджень і викладання облікових дисциплін: конспект лекцій. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 114 с.
7. Гуцалюк О. М., Бондар Ю. А. Гармонізація ринку освітніх послуг країн ЄС та України. *Країни практики розбудови європейських студій в умовах російської збройної агресії*: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20-21 жовтня 2023 р.). Київ: Українська асоціація викладачів і дослідників європейської інтеграції, 2023. С. 29-31.
8. Гуцалюк О. М., Бондар Ю. А. Штучний інтелект як засіб покращення якості досліджень соціально-економічних процесів. *Штучний інтелект у науці та освіті (AISE 2024)*: збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (м. Київ, 1-2 березня 2024 р.). Київ: УкрІНТЕІ, 2024. С. 346-350.
9. Hutsaliuk O. M., Bondar Iu. A. Barriers and Drivers of European Integration Policy of Ukraine in the Field of Education and Science. *European integration of ukrainian education and science: problems and challenges* (October 26-29, 2023). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. P. 10-12. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-381-1-3>.

#### References

1. Konverskyi, A. Ye. (2010). *Osnovy metodolohii ta orhanizatsii naukovykh doslidzhen* [Fundamentals of Methodology and Organization of Scientific Research]. Zaporizhzhia, ZNTU. Retrieved from <https://studfile.net/preview/5083948/page:3/> [in Ukrainian].
2. Zatserkovnyi, V. I., Tishaiev, I. V., Demydov, V. K. (2017). *Metodolohiia naukovykh doslidzhen* [Methodology of scientific research]. Nizhyn, Nizhyn Mykola Gogol State University [in Ukrainian].
3. Holiuk, V. Ya., Lutsenko, I. S., Nahorna, I. I. (2022). *Suchasni tendentsii ta spetsyfika naukovo-doslidnoi diialnosti* [Current Trends and Specifics of Research Activities]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-32> [in Ukrainian].
4. Lytvynenko, O. E. (2015). *Osnovy naukovykh doslidzhen* [Fundamentals of Scientific Research]. Kyiv, NAU. pp. 66 [in Ukrainian].
5. Bhattacherjee Anol Types of Scientific Research. Retrieved from [https://digitalcommons.usf.edu/oa\\_textbooks/3](https://digitalcommons.usf.edu/oa_textbooks/3).
6. Bruhanskyi, R. F. (2016). *Metodolohiia naukovykh doslidzhen i vykladannia oblikovykh dystsyplyn* [Methodology of Scientific Research and Teaching of Accounting Disciplines]. Ternopil, TNEU [in Ukrainian].
7. Hutsaliuk, O. M., Bondar, Iu. A. (2023). *Harmonizatsiia rynku osvitnikh posluh krain YeS ta Ukrainy* [Harmonization of the educational services market of EU countries and Ukraine]. *Krashchi praktyky rozbudovy yevropeyskykh studii v umovakh rosiiskoi zbroinoi ahresii* [Best practices for the development of European studies in the conditions of Russian armed aggression]: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. (pp. 29-31). Kyiv, Ukrainian Association of Teachers and Researchers of European Integration [in Ukrainian].
8. Hutsaliuk, O. M., Bondar, Iu. A. (2024). *Shtuchnyi intelekt yak zasib pokrashchennia yakosti doslidzhen sotsialno-ekonomichnykh protsesiv* [Artificial Intelligence as a Tool for Improving the Quality of Research on Socio-Economic Processes]. *Shtuchnyi intelekt u nauzi ta osviti (AISE 2024)* [Artificial Intelligence in Science and Education (AISE 2024)]: Proceedings of the International Scientific Conference. (pp. 346-350). Kyiv, UkrINTEI [in Ukrainian].
9. Hutsaliuk, O. M., Bondar, Iu. A. (2023). *Barriers and Drivers of European Integration Policy of Ukraine in the Field of Education and Science*. *European integration of ukrainian education and science: problems and challenges* (October 26-29, 2023). (pp. 10-12). Riga, Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-381-1-3>.

#### Лазоренко Л. В. Підходи до класифікації соціально-економічних наукових досліджень

В статті розкрито суть та види наукових досліджень не залежно від сфери діяльності науковця. Наукове дослідження являє собою особливий вид людської діяльності, спрямований на здобуття нових, більш глибоких знань. Залежно від різних класифікаційних ознак виділяють наступні види наукових досліджень: фундаментальні, прикладні; пошукові; розробки, емпіричні, теоретичні, описова, пошукові, пояснювальні. Визначено суть та наведена класифікація об'єктів наукових досліджень. Об'єктом дослідження прийнято називати те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника, тобто процес або явище, яке породжує проблемну ситуацію і обране для дослідження. Об'єкт відносно автономний і має чіткі межі. Вирізняють об'єкти природні, соціальні, ідеалізовані.

Класифікація об'єктів дослідження здійснюється за двома методами: за наявністю і відсутністю ознак – полягає в тому, що більшість об'єктів поділяються на два класи. Один з них має певну властивість, а другий не має її; за видовією ознак – полягає у тому, що члени поділу являють собою такі сукупності предметів, в кожній із яких загальна для всіх сукупностей ознака виявляється по особливому, з тими чи іншими варіаціями. Наукове дослідження доцільно поділяти на етапи: організаційний; дослідний; узагальнення, апробація, реалізація результатів дослідження. Організація наукового дослідження передбачає вивчення стану об'єкта дослідження, конкретизацію місця наукової теми у науковому дослідженні; визначення об'єкта дослідження.

Дослідний етап включає в себе: створення нової інформації; перетворення інформації на ПК; застосування теоретичних і емпіричних методів дослідження. Етап узагальнення, апробації і реалізації результатів дослідження складається з: узагальнення результатів дослідження; апробації; реалізації результатів дослідження. Наукові дослідження мають велике значення у формуванні знань, умінь і навичок науково-дослідної діяльності людини. В процесі наукового дослідження здійснюється накопичення наукових фактів, які є сприяють розвитку задуму ученого та реалізації його наукової гіпотези.

*Ключові слова:* наукове дослідження, класифікація, об'єкт дослідження, явище, наукова діяльність, наукова гіпотеза.

#### **Lazorenko L. Approaches to the Classification of Socio-Economic Scientific Research**

The article reveals the essence and types of scientific research, regardless of the field of activity of the scientist. Scientific research is a special type of human activity aimed at acquiring new, deeper knowledge. Depending on the various classification criteria, the following types of scientific research are distinguished: fundamental; applied; search engines, developments, empirical, theoretical, descriptive, searching, explanatory. The essence of the objects of scientific research is defined and the classification of objects of scientific research is given. The object of research is usually called what the cognitive activity of the researcher is aimed at, that is, the process or phenomenon that gives rise to the problem situation and is chosen for research. The object is relatively autonomous and has clear boundaries. There are natural, social, and idealized objects.

The classification of the objects of study is carried out according to two methods: by the presence and absence of features – it consists in the fact that most of the objects are divided into two classes. One of them has a certain property, and the other does not; by the modification of attributes – consists in the fact that the members of the division are such aggregates of objects, in each of which the characteristic common to all aggregates is manifested in a special way, with certain variations. It is expedient to divide scientific research into stages: organizational; Research; generalization, approbation, implementation of research results. The organization of scientific research involves the study of the state of the object of research, the concretization of the place of the scientific topic in scientific research; definition of the object of research.

The research stage includes: the creation of new information; conversion of information to a PC; application of theoretical and empirical research methods. The stage of generalization, approbation and implementation of the research results consists of: generalization of the research results; Approbation; implementation of the research results. Scientific research is of great importance in the formation of knowledge, skills and abilities of human research activities. In the process of scientific research, the accumulation of scientific facts is carried out, which contribute to the development of the scientist's idea and the implementation of his scientific hypothesis.

*Keywords:* scientific research, classification, object of study, phenomenon, scientific activity, scientific hypothesis.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2024